

Ваших защитит службу цензора. А награждение частного в деснице монарха. За Богом молитва, за царем служба не пропадет, говорили наши праотцы и до того Россия была велика и славна.

Не ишу воли моей. – Призрите як отец и меня когда можно, а в прочем я своей выгоды в обиду службе никакой не желаю, и если и прибуду вечно и не ложно, по сему для меня вовсе нечаянному и не ожидаемому Вашему Высокопревосходительству угодному ко мне от 5 октября присланному отзыву, как и быть должен с совершеннейшим и безграничным почтением» [5, арк. 5–5 об.].

Прохання Ф.Й. Туманського було задоволене в грудні 1800 р., після чого він повернувся до рідного Глухова.

Посилання

1. Детальніше про нього див.: Барышников Н.П. Листки из записной книжки «Русской старины»: Федор Осипович Туманский: цензорская деятельность 1800–1801 гг. / Сообщ. Н.П. Барышников // Русская старина. – 1873. – Т. 8. – С. 589–593; Лонгинов М.Н. Русские писатели в XVIII столетии / М.Н. Лонгинов // Русская старина. – 1873. – Т. 9. – С. 334–336; Любименко И. Проект 1779 г. об устройстве филиала Академии Наук в Глухове и о написании истории Украины // Вестник АН СССР. – 1935. – № 5. – Стлб. 49–54; Оглоблин О. Федір Туманський і його проект Академічної книгарні в Глухові кінця 1770-х рр. / Олександр Оглоблин // Науковий збірник Української вільної академії наук у США. – Вип. 2. – Нью-Йорк, 1953. – С. 109–110; Гісцова Л.О. Перша анкета-програма для історико-етнографічного опису України // Архіви України. – 1972. – № 2. – С. 63–71; Ільїн О. Невдачливий Федір Туманський / О. Ільїн // Пам'ять століть. – 1998. – № 5. – С. 135–138; Коваленко О.Б. Невідома сторінка наукової діяльності Федора Туманського / Олександр Коваленко // Сіверянський літопис. – 1999. – № 5. – С. 144–150; Дзюба О.М., Колесник Є.О. Туманський Федір Осипович // Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.: Енцикл. вид. / Упоряд. З.І. Хижняк / За ред. В.С. Брюховецького. – К., 2001. – С. 544–545; Журба О.І. Ф.Й. Туманський / О.І. Журба // Український історичний журнал – 2003. – № 3. – С. 124–137; № 6. – С. 119–131; 2004. – № 1. – С. 111–119; Литвинова Т.Ф. Соціально-економічні погляди і господарські інтереси Ф.Й. Туманського / Т.Ф. Литвинова // Український історичний журнал. – 2006. – № 2. – С. 70–94.

2. Журба О.І. Ф.Й. Туманський / О.І. Журба // Український історичний журнал. – 2003. – № 3. – С. 124–137.

3. Модзалевський В.Л. Малоросійський родословник. Т. 5, вип. 2 / В.Л. Модзалевський. – К. : [б. в.], 1998. – 96 с.

4. Російський державний історичний архів, (далі – РДА), ф. 468, оп. 1, спр. 3901.

5. РДА, ф. 1374, оп. 6, спр. 1330.

6. РДА, ф. 468, оп. 43, спр. 279 в.

7. Лечке М. Пропущений юбилей. Столетие первого русского устава о цензуре (1804–1904) // Русская мысль. – М., 1904. – Т. 11. – С. 34–63.

8. Каратыгин П.П. Цензура времен императора Павла I (1796–1801) / Каратыгин П.П. // Исторический вестник. – 1885. – Т. 22. – С. 151–161.

9. Обвинение и ссылка пастора Зейдера // Русская старина. – 1878. – Т. 21. – С. 463–491.

10. Тургенев А.М. Записки Александра Михайловича Тургенева. 1772–1863 // Русская старина, 1885. – Т. 48. – С. 473–486; Барышников Н.П. Листки из записной книжки «Русской старины»: Федор Осипович Туманский: цензорская

деятельность 1800–1801 гг. / Сообщ. Н.П. Барышников // Русская старина. – 1873. – Т. 8. – С. 589–593.

11. Барышников Н.П. Листки из записной книжки «Русской старины»: Федор Осипович Туманский: цензорская деятельность 1800–1801 гг. / Сообщ. Н.П. Барышников // Русская старина. – 1873. – Т. 8. – С. 589–593.

12. Поход Великой армии в Россию в 1812 г. Записки Де-Ла-Флиза, доктора французской императорской гвардии / Де-ла Флиз // Русская старина. – 1892. – Т. 73. – С. 575–604.

Тригуб А.А. Ф.И. Туманский и цензура в Российской империи в конце XVIII – в начале XIX вв.

В статье освещается деятельность известного историка и издателя Ф.И. Туманского (ок. 1757–1810) в должности рижского цензора.

Ключевые слова: Ф.И. Туманский, Российская империя, цензура, документы.

Tryhub O.O. Fedir Y. Tumansky and censorship in the Russian Empire in the late eighteenth and early nineteenth centuries

This article describes the activities of Fedir Y. Tumansky (1757–1810), a famous historian and publisher, as a Riga censor.

Key words: Fedir Y. Tumansky, Russian Empire, censorship, documents.

15.03.2014 р.

УДК 930.2 Кочубеї

*Д.О. Андросова-Байда
Н.О. Барабаш*

ДО ІСТОРІЇ РОДУ КОЧУБЕЇВ

У статті автобіографічні записки М.А. Маркевича розглядаються як важливе джерело до реконструкції біографії представниці заможного козацько-старшинського роду Марфи Дем'янівни Кочубеї

Ключові слова: М.Д. Кочубеї, М.А. Маркевич, автобіографічні записки.

Дослідження генеалогії та специфіки життя нащадків українських козацько-старшинських родів є одним із важливих напрямів в українській історіографії та джерелознавстві. Особливу увагу дослідників історії козацько-старшинських кланів повсякчасно привертають автобіографічні та сімейні записки вихідців із цього середовища.

Багатовікова традиція ведення автобіографічних та сімейних записок, яка стала невід'ємною частиною дворянської культури, сформувала певні принципи побудови тексту, вплинула на відображення типологічних ситуацій, епізодів і образів. Особливістю таких записів є відтворення подій з історії родини (часто наратив охоплює події життя декількох поколінь роду) в аспекті приватного внутрішньо-родинного,

домашнього життя. Біографія автора будь-яких типових записок стає частиною надособового родового «начала» та розгортається на фоні життя родини в маєткових локусах, своєрідних «сімейних гніздах» [6].

Характеризуючи такий тип джерел, як сімейні та автобіографічні записки, слід зважати на особливості автобіографічної пам'яті, що її психологи визначають особливим типом пам'яті, закономірності якого дозволяють особистості мати «самопрезентацію історії свого існування» [7]. Адекватними одиницями автобіографічної пам'яті є «автобіографічні події», що актуалізують процес «долетворення» через використання емпіричних понять «моє життя», «моя доля» та впливають на вибудовування певних типів взаємовідносин особистості зі своїм минулим. У процесі створення автобіографічних джерел важливим виявляється врахування інтервалу самоідентичності особистості – відрізка життєвого шляху, кордони якого особистість усвідомлює як межі якісного (кардинального) перетворення самої себе [7, 162–163].

Історик, етнограф, фольклорист, архівіст, поет і перекладач, музикант і композитор, Микола Андрійович Маркевич (1804–1860 рр.) залишив по собі багатий епістолярій, а також значну кількість щоденникових записів та автобіографічні записки.

«Автобіографічні записки» Миколи Андрійовича, датовані 1845 р., були створені на основі щоденних записів у дитячі роки [4]. Визначаючи хронологічні межі подання автобіографічних відомостей у цих записках від народження до 1817 року, Микола Андрійович фактично самоідентифікує перший й дуже важливий етап у становленні власної долі – дитинство.

Записки виконанні у традиційній для того часу формі, а тому розповідь автора про самого себе фактично накладається на виклад історії роду Маркевичів-Марковичів: «Предки мої с незапам'ятних времен перешли из Малороссии правого берега Днепра, в Малороссию левого берега. При Петре Великом начинают они свою известность в Отечественной истории, и становятся лицами правительственными» [4, арк. 3]. Вже у вступі до записок М.А. Маркевич зауважує, що представники його роду породнилися зі знаменитими українськими кланами Міклашевських, Гонзаревських, Скоропадських, Томарів, Горленків, Полуботків, Гудовичів і Кочубеїв. І навіть із певною іронією зазначає: «В жилах моих соединилась кров двух врагов: Мазепы и Кочубея» [4, арк. 3 зв.].

Із родиною Кочубеїв Микола Андрійович був споріднений по батьковій лінії, тому приділяє значну увагу біографічним відомостям представників декількох її поколінь. При цьому автор записок вражає відвертістю викладених сімейних переказів,

яскравістю переданих діалогів, заглибленням у приватні внутрішньосімейні аспекти буття, виразністю поданих словесних портретів.

Цікавими є спогади Миколи Андрійовича про свою прабабусю Марфу Дем'янівну Кочубей (у дівоцтві – Оболонська). Окрім іншого, цей фрагмент спогадів містить варту дослідницької уваги інформацію про можливості самореалізації заможної жінки-вдови в соціокультурних традиціях Лівобережної України першої половини XIX ст.

Удівство визначається як стадія життєвого циклу жінки, яка охоплює післяшлюбний період її життя, початок якого обумовлений смертю чоловіка. Феномен удівства є важливим складником соціальних і культурних традицій у будь-якій спільноті, а більше того – своєрідним барометром статусу жінки в тій чи тій культурі. Не випадково дослідники цього феномену підкреслюють його парадоксальну сутність: з одного боку, його універсальність зумовлена ризиком отримати досвід удівства для кожної особи, яка бере шлюб; з іншого боку, його унікальність пов'язана з тим, що особливості вдівства залежать від часу й місця, де людина переживає цей досвід [1]. Основними маркерами, які дають змогу означити місце вдови в соціальній системі координат, є такі: статус удови у внутрішньо-сімейній ієрархії, у спільноті, майнове право (або навпаки – безправ'я [8]), горизонти допустимих поведінкових форм у рамках прийнятого в спільноті етикету (зокрема в матримоніальних відносинах).

Українські культурні традиції ставлення до вдовиць дослідники характеризують як «двоїсті». Так, О. Кісь, аналізуючи український фольклор, наголошує, що у повсякденних уявленнях українців завжди співіснували протилежні почуття: повага до жіночого горя, бажання допомогти та водночас і певна упередженість, настороженість, навіть острах [3]. Утім звичайно, домінування позитивного (або негативного) настрою щодо вдовиці також залежало й від особистісних рис жінки (особливостей характеру, стилю поведінки, способу життя, ставлення до себе та оточуючих). У цьому ключі особливо цікавими є поширені на сторінках спогадів Миколи Андрійовича описи характерів представників родини. Зокрема свою прабабусю М. Маркевич презентує як людину, яка після смерті чоловіка на наступну чверть століття стала своєрідною хранителькою та управителькою родинного маєтку Ярославець [2]. Зауважимо, що ця частина спогадів дозволила уточнити роки життя М. Кочубей (1734–1815 рр.), оскільки в роботі В.Л. Модзалевського немає чітко визначеного року народження та зазначається, що вона народилася близько 1736 року [5, Т. 2, 534].

Марфа Дем'янівна була дружиною Василя Васильовича Кочубея, онука знаме-

нитого Василя Леонтіївича, страченого Мазепою. У «Малороссийском родословнике» В.Л. Модзалевського про нього подаються такі відомості: «С 1748 г. в службе бунчуковым товарищем; с 19 февр. 1764 г. – подкоморий Глуховского повета; 29 мар. 1748 г. получил универсал Генеральной Войсковой Канцелярии на звание бунчукового товарища; Глуховский подкоморий и предводитель шляхетства того повета (1772–1779); надворный советник, советник Новгородсеверского Наместнического Правления (1782–1783); коллежский советник (1786); статский советник (1790)». Крім відомостей службового характеру маємо свідчення про його маєтності та статки: він мав у володінні понад 5000 селян обох статей та різні села й хутори у Глухівському, Кролевецькому і Новгородсіверському повітах.

В «Автобіографічних записках» Миколи Андрійовича прадіду присвячено лише декілька рядків – згадка, що він мав двох дітей, сина Василя та доньку Єлисавету (бабуся М.А. Маркевича) [4, арк. 18 зв.].

Натомість характер та особистісні риси Марфи Дем'янівни у спогадах описані з особливою любов'ю та щирим захопленням. Правнук характеризує М.Д. Кочубей як «лицо достойное внимания, тип старинной, знатной и богатой малороссиянки; с подобострастием и религиозною любовью окружала её бесчисленная толпа родных, соседей, посторонних, благодетельствованных и слуг... Жизнь её была исполнена благоденний; она говорила по малороссийски, но этот язык в её устах был исполнен то разума, то остроумия» [4, арк. 14 зв.].

Автору спогадів, здається, і самому важливо було розібратися в тому, чому рідний Дунаєць [2], хоча й залишив слід на все життя як символ безтурботного дитинства, але загалом справляв не таке позитивне враження, як Ярославець. Відповідь М. Маркевич знаходить в особистісних рисах господинь маєтків, будуючи описи і родичок, і їхніх володінь антитестично: на противагу похмурій атмосфері Дунайця, де, наче в дзеркалі, відображався підозріливий, суворий характер його господарки – тітки Миколи Андрійовича, Ярославець на сторінках спогадів постає еталоном гостинності, серцем якого є «бабушка» Марфа Дем'янівна. Знаходимо в спогадах і такі слова: «Как теперь вижу эту древнюю старуху в кругу посетителей. Все ее называют бабушкой. Придет ли из за тридевяти земель ктонибудь незнакомый, она его усадит, обласкает, расскажет что ей говорили об нем и докажет что она ему бабушка» [4, арк. 16].

Не дивно, що за такої гостинної господині Ярославець перетворюється на популярне місце зібрання не тільки родичів і сусідів – автор

спогадів описує звичайний обід у маєтку як такий, коли за столом рідко збереться менше п'ятдесяти гостей: «Ярославец был посещаем не соседями, соседними губерниями; глуховчане не посещали Ярославца – они там почти жили» [4, арк. 16]. Серед постійних мешканців у Ярославці М.А. Маркевич згадує Степана Антоновича Міклашевського, який виконував роль ад'ютанта господині; він завжди супроводжував її в поїздках, розпоряджався святами, столами, прийомами в Ярославці [4, арк. 16]. При цьому, описуючи особливості життєвого укладу в маєтку, автор підкреслює його патріархальність, а крім того – простоту прийому, яка була візитною карткою Ярославця.

Згідно зі спогадами Маркевича, М. Кочубей була дуже товариською людиною, схильною до проявів емпатії. Маючи живий розум та блискуче почуття гумору, господиня Ярославця здобула славу цікавого співрозмовника. Утім правнук не оминає увагою і любов своєї родички до кепкування. Так, описуючи любов Марфи Дем'янівни до балів, автор зауважує, що жінка зазвичай чи не останньою покидала танцювальні зали, а понад усе любила спостерігати за танцюючими, іноді покепкуючи з деяких гостей [4, арк. 15]. Оригінальними способом проводити вільний час були прогулянки бабусі в екіпажі до болота для прослуховування квакання жаб [4, арк. 15].

Підкреслюються автором також і масштаби благодійної діяльності Марфи Дем'янівни. Знатна вдовиця не лише опікувалася нещастями бідних, яких, за свідченням Маркевича, часто утримувала за свій рахунок, але й любила влаштовувати сімейні союзи: «Старуха воспитывала многих на свой шот, выдавала замуж, женила» [4, арк. 16 зв.]. Навіть на свої іменини господиня полюбляла робити подарунки гостям, а не приймати їх.

За ініціативою М. Кочубей в Ярославці та Дубовичах були збудовані великі церкви. Церкву в Дубовичах Маркевич описує як «огромную, окруженную высокими стенами с четырьмя башнями по углам, с лавками под стеною, с воротами над которыми два здания» [4, арк. 16 зв.].

Господиня Ярославця померла на Благовіщення в 1815 році. Рідні хотіли поховати її в Дубовичах, поряд із чоловіком у родовій усипальниці, однак «ярославские крестьяне хотели взбунтоваться, и чуть было не употребили кольев и ножей чтоб отстоять бранные остатки добродетельной госпожи», і тому Марфа Дем'янівна була похована в огорожі Ярославської церкви [4, арк. 16 зв.–17].

Таким чином, спогади онука М.Д. Кочубей Миколи Андрійовича Маркевича дають можливість не лише уточнити біографічні дані, а й відтворити специфіку життя представниці заможного роду, яка після смерті чоловіка стає берегинею родинного гнізда.

Посилання

1. Marianti R. Beyond the reach of a marriage. Widows and Other Spouse-less Categories / R. Marianti // *Surviving Spouses: Support for Widows in Malang, East Java*. Dissertation.– Режим доступу: <http://dare.uva.nl/document/65752>.

2. Барабаш Н.О. Дворянські садибні комплекси Дунаєць та Ярославець за споминами М.А. Маркевича / Н.О. Барабаш // *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць*. – К. – Глухів, 2013. – Вип 6. – С. 323–327.

3. Кісь О. Особливості ставлення до вдови в українців (у XIX – на поч. XX ст.) / О. Кісь // *Незалежний культурологічний часопис «І»*. – 2000. – № 17. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n17texts/o-kis2.htm>.

4. Маркевич Н.А. Автобиографические записки. Автограф. 1845 / Н.А. Маркевич. – Рукописный отдел Института русской литературы Российской Академии наук, ф. 488, оп. 1, д. 38, 136 л.

5. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. Т. 1–4 / В.Л. Модзалевский. – К.: Изд. авт. тип. т-ва Г.Л. Фронцкевича и Ко, 1908–1914.

6. Николаева Н.А. Трансформация жанра семейных записок XVIII–XIX вв. в «Семейной хронике» С.Т. Аксакова / Н.А. Николаева // *Материалы к Словарю сюжетов и мотивов русской литературы*. – Новосибирск, 2004. – Вып. 6. – С. 64–82. – Режим доступу: philology.ru/literature2/nikolaeva-04.htm.

7. Нуркова В.В. Автобиографическая память: структура, функции, механизмы: дис. ...канд. психол. наук: 19.00.01 / В.В. Нуркова. – М., 1998. – 305 с.

8. Тавасиева Э.И. Образ вдовы в традиционной соционормативной культуре осетин / Э. Тавасиева. – Режим доступа: <http://www.science-education.ru/pdf/2013/6/837.pdf>.

Андросова-Байда Д.А., Барабаш Н.А. К истории рода Кочубеев

В статье автобиографические записки Н.А. Маркевича рассматриваются как важный источник для реконструкции биографии представительницы богатого казацко-старшинского рода Марфы Демьяновны Кочубей.

Ключевые слова: М.Д. Кочубей, Н.А. Маркевич, автобиографические записки.

Androsova-Baida D.O., Varabash N.O. To the history of the Kochubey family

In the article the N. Markevych's autobiographical notes as an important source for the reconstruction the rich Cossack starshyna family representative Marfa Kochubey were considered.

Key words: M. Kochubey, N. Markevych, autobiographical notes.

08.04.2014 р.

УДК 336.1:2- 754:94(477.51-25) «17»

Н.О. Ципляк

**ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ**

У статті висвітлено основні джерела поповнення бюджету Чернігівської духовної семінарії. Детально розглянуто витрати семінарського бюджету на утримання викладачів, вихованців та на інші потреби навчального закладу. Прیدілено окрему увагу благодійникам семінарії.

Ключові слова: Чернігівська духовна семінарія, бюджет, штати, пожертви.

В останній чверті XVIII ст. у зв'язку з інкорпорацією Української козацької держави до складу Російської імперії постало питання про уніфікацію адміністративно-територіального устрою, соціально-політичних структур і навчальних закладів. Так було розпочато процес трансформації Чернігівського колегіуму у Чернігівську духовну семінарію.

У 1785 р. чернігівській єпископ Феофіл порушив клопотання перед Синодом щодо централізованого фінансування Чернігівської духовної семінарії, адже у зв'язку із секуляризацією церковних володінь духовні школи значною мірою втратили матеріальне підґрунтя своєї діяльності. Клопотання Феофіла не залишилось поза увагою, і наприкінці 1785 р. Синод повідомив, що починаючи з січня 1786 р. на утримання Чернігівської духовної семінарії буде виділятися 2 тис. крб. на рік.

Фінансове забезпечення середніх духовних навчальних закладів майже не досліджувалось в історіографії. В роботах П. Знаменського, Ф. Белявського та А. Сушка подано лише загальну характеристику матеріального забезпечення навчально-виховного процесу та викладацького складу духовних семінарій. Тому ми ставимо за мету з'ясувати основні джерела фінансового забезпечення Чернігівської духовної семінарії на основі виявлених архівних матеріалів та опублікованих джерел.

Бюджет Чернігівської духовної семінарії у 1786 р. сягав 2 200 крб., причому 200 крб. являли собою відсотки від коштів, покладених до банку на утримання Чернігівської духовної семінарії архімандритом Варлаамом та П. Симонтовським. Вони були витрачені на платню ректору (240 крб.), 5 викладачам (1060 крб.), службовцям (116 крб.), провізю та ремонт будівель (1024 крб.) [11, 212]. Указом Синоду від 18 грудня 1797 р. бюджет Чернігівської духовної семінарії було збільшено до 3 000 крб. на рік [9, 501].

Згідно зі Статутом 1814 р. було вирішено для належного фінансового забезпечення духовних навчальних закладів утворити особливий духовно-навчальний капітал шляхом відрахування однієї п'ятої частини прибутку від продажу свічок. Відтак,